

NECROPOLA MEDIEVAL-TIMPURIE DE LA DEVA - MICRO 15. DATE VECHI – CONSIDERAȚII NOI

Daniel-Costin Țuțianu

În studiul de față dorim să aducem unele lămuriri într-o problematică extrem de interesantă, cât și unele îndreptări necesare, dar, din păcate, rămase nesoluționate până astăzi. Dorim să ne aplecăm atenția asupra unui controversat instantaneu din încă întunecata epocă medieval – timpurie. Este vorba despre necropola din Deva – *Micro 15*, cunoscută în genere sub această titulatură în vasta literatură de specialitate de până acum; o literatură extrem de prolifică, dar putem spune și extrem de repetitivă și săracă în noutăți¹. Considerăm că studiul clarificator de față este necesar deoarece, studiind în amănunt literatura de specialitate de până acum, am putut remarca neconcordanțe grave și varii opinii privind atât numărul mormintelor, cât și inventarul acestora, și de aici și cronologia necropolei. Un articol lămuritor, cum se dorește a fi cel de față, se impunea de la sine.

Prima mențiune bibliografică privitoare la necropola de la Deva – *Micro 15* apare la regretatul Mircea Rusu, într-un articol ce tratează relațiile dintre populația autohtonă și maghiarii de pe teritoriul Transilvaniei în sec. IX – XI². În acest articol, M. Rusu menționează la nota 57, pagina 210, faptul că la Deva au fost descoperite *sapte* morminte cu un inventar bogat. Având informații de la unul dintre autorii săpăturii, Ioan Andrițoiu, el ne prezintă o parte din inventarul mormintelor: spadă carolingiană, tolbă de săgeți, scărițe de șa, brățări, cercei etc. Datorită absenței cailor și a altui inventar specific cimitirelor maghiare (aplici, oase de cal, etc), M. Rusu emite ipoteza că este puțin probabil ca aceste morminte să aparțină maghiarilor³. El încadrează cronologic mormintele de la Deva în prima jumătate a sec. X, alături de cimitirele de la Biharea, Cluj, Șiclău.

În 1986, Kurt Horedt, în lucrarea *Transilvania în Evul Mediu Timpuriu*, pentru a desemna primul val de migratori maghiari ce pătrunde în Transilvania, care cronologic se plasează în prima jumătate a secolului X, introduce în literatura științifică sintagma *grupul Cluj*⁴. Acesta este denumit după necropola eponimă de la Cluj – strada Zápolya. Caracteristicile acestui orizont cultural sunt depunerile de armament și harnașament, la care se adaugă și ofrandele de cabaline. Potrivit lui K. Horedt, din acest grup cultural fac parte necropolele de la Cluj, str. Zápolya, Gâmbaș – *Măguricea*, Lopadea Nouă, Ghirbom – *Gruicul Fierului*, precum și mormintele de la Deva – *Micro 15*. K. Horedt, menționează că în anul 1975, la sud-est de oraș, în timpul unor lucrări edilitare au fost descoperite câteva morminte cu un inventar destul de bogat.

Pe o singură planșă, ne prezintă o parte a inventarului necropolei – opt vârfuri de săgeți de formă rombică, două scărițe de șa, o brățară, un inel de tâmplă, un amnar cu cremenea aferentă, o gresie pentru ascuțit, un cui și probabil un cuțitaș fragmentar⁵.

Toate aceste piese sunt incluse de către Horedt în inventarul *unui singur* mormânt, mormânt de călăreț. Lipsește de aici *spada* pe care o menționează M. Rusu, și

¹ O dezbatere pe această temă va constitui subiectul unei lucrări mai ample.

² Rusu 1975, p. 210.

³ Rusu 1975, p. 210, nota 57.

⁴ Horedt 1986, p. 80-87.

⁵ Horedt 1986, p. 85, fig. 39.

care este înlocuită terminologic de *sabie* de către K. Horedt. *Sabia*, vârfulurile de săgeți de formă rombică, amnarul, cremenea, gresia și cele două scărițe de șa îl determină pe autor să creadă că aceste piese ar aparține unui personaj masculin. Brățara descoperită aici ar putea indica existența unui mormânt de femeie, în timp ce inelul de tâmplă din argint ar putea să fie purtat și de un bărbat⁶. După părerea sa, studiind materialul necropolei de la Deva – *Micro 15*, numărul mormintelor se ridică la două cu probabilitatea existenței și unui al treilea mormânt. Se poate observa că de la M. Rusu, care amintește *sapte* morminte, numărul lor scade la *trei*. Aceste morminte de la Deva sunt importante, după părerea lui K. Horedt, deoarece confirmă, din punct de vedere arheologic, că pătrunderea maghiarilor în Transilvania nu a avut loc doar din direcția nord-vest, ci și din direcția vestică, pe valea râului Mureș în amonte. Datarea oferită pentru mormintele de la Deva, este pusă pe seama evenimentelor din 1003, când regele Ștefan cel Sfânt îl aduce pe unchiul său împreună cu ultimii reprezentanți ai clanului Gyula la Alba Iulia. Însă, la fel de adevărat este că descoperirile pot să aparțină mijlocului secolului al X-lea sau celei de-a doua jumătăți a secolului al X-lea.

Radu Popa, în capitolul referitor la Țara Hațegului înainte de apariția izvoarelor scrise, oferă noi informații despre necropola de la *Deva – Micro 15*. Preluând datele din *Nota-Mamă*⁷, autorul mai sus amintit consideră că necropola de secol X descoperită la Deva aparține unor războinici călăreți, care, instalați aici, au controlat în anumite perioade de timp drumul Mureșului, ce le asigura accesul spre Alba Iulia și spre depozitele de sare aflate în vecinătatea ei⁸. Controlul exercitat de acești războinici nu a fost unul ferit de conflicte și ciocniri cu mediul în care ei s-au așezat, lucru dovedit și de prezența în necropola de la Deva a unui schelet de călăreț cu un vârf de săgeată rămas în cavitatea toracică⁹. Radu Popa nu este de acord cu teoriile, considerate de el extravagante, care încearcă să susțină o posibilă cale de acces spre valea Mureșului, din Banat, prin Poarta de Fier a Transilvaniei. De aici și importanța descoperirilor din valea Mureșului, și implicit a celor de la Deva, aflate pe unul din culoarele tradiționale de pătrundere din Câmpia Tisei în Transilvania¹⁰.

În 1994, Zeno Karl Pinter încearcă prin analiza tipologică și cronologică a spadei descoperită în necropola de la Deva – *Micro 15* în raport cu piese de aceeași factură, o clarificare în privința datării și încadrării descoperirilor de aici¹¹. El consideră că spada face parte, alături de celelalte piese publicate de K. Horedt, din inventarul *unui singur* mormânt, un mormânt de călăreț¹². Corelând datarea spadei cu cea a pieselor publicate de K. Horedt, în 1986, în care s-ar afla și piesa în discuție, cronologia s-ar putea restrânge către începutul secolului XI. Tot Z. K. Pinter afirmă, pe baza unor informații de la celălalt autor al săpăturii, Mircea Dan Lazăr, că mormântul de călăreț cu spadă nu este singular. Cu ocazia săpăturilor ar fi fost descoperit și un al doilea mormânt cu un inventar mai sărac¹³. Deci numărul mormintelor de la Deva – *Micro 15*, ar putea fi de *două*¹⁴.

⁶ Horedt 1986, p. 84.

⁷ Rusu 1975, nota 57, p. 210.

⁸ Popa 1988, p. 52.

⁹ Popa 1988, p. 52, nota 46, cu mulțumirile sale pentru unul din autorii săpăturii, Mircea Dan Lazăr.

¹⁰ Popa 1988, p. 52.

¹¹ Pinter 1992-1994, p. 235-246; pentru cei interesați vezi și Pinter 1994, p. 5-10.

¹² Pinter 1992-1994, p. 235.

¹³ Autorul face referire la mormântul amintit de R. Popa, în 1988, în care s-a descoperit un schelet cu un vârf de săgeată între coaste.

¹⁴ Pinter 1992-1994, p. 239, și de aici prezumția existenței unei necropole mai mari.

Apariția elementelor caracteristice culturii *Bijelo Brdo* (inelul de tâmplă și brățara simplă netorsată), absența craniilor sau picioarelor de cal în morminte, dar și prezența *spadei* (specifică pentru cavaleria grea) în loc de *sabie* (specifică cavaleriei ușoare), vin în sprijinul datării mai târzii a necropolei de la Deva – *Micro 15*¹⁵.

Radu Robert Heitel, într-un articol apărut postum, consistent atât în ceea ce privește dimensiunea dar mai ales pentru informația pe care o oferă, având drept obiectiv studiul arheologiei primei și celei de-a doua faze a pătrunderii maghiare în Transilvania intracarpatică, oferă noi date despre inventarul mormintelor de la Deva – *Micro 15*¹⁶. Pentru percepția modului cum au evoluat și au fost utilizate aceste noi informații referitoare la necropola de la Deva, vom încerca să reproducem cât mai fidel textul mai sus amintitului autor.

În anul 1972 (?), în cartierul *Micro 15* s-au descoperit *șase* sau *șapte* morminte în șiruri, *schelete de bărbați*, existând posibilitatea să aparțină unui cimitir mai mare. Din inventarul recuperat atunci fac parte: *...o pereche de scărițe de șa, resturi de la o tolbă de săgeți, două fragmente de os de la un arc reflex, o pereche de aplici de centură în formă de inimă, o pereche de săgeți rombice, precum și în coadă de rândunică (în formă de Y), un topor de luptă (a cărei formă și mărime nu este exclus să fie originar din perioada avară), precum și resturi de la o teacă de sabie care pare să aparțină unui tip mai evoluat în comparație cu piesele mai vechi. De asemenea se adaugă o pereche de butoni (nasturi) de tip avansat și un amnar. Important este un inel de argint care foarte probabil este preluat din cultura bizantină, datat la sfârșitul secolului X (dacă ținem seama de contextul arheologic în care a fost găsit) însă din păcate pierdut*¹⁷. Tot R. R. Heitel susține, pe baza informațiilor pe care le-a primit de la unii autori ai săpăturii, că în aceste morminte au apărut și resturi osteologice cabaline (craniul și resturi de oase de la un picior) surprinse într-un singur mormânt care ar putea ridica dificultăți în interpretarea istorică a descoperirilor de la Deva¹⁸. El se folosește de nota 57, a lui M. Rusu, în care se prezintă inventarul primar al mormintelor, dar la care mai adaugă noi piese: *fragmentele de os de la un arc reflex, toporul de luptă, aplicile de centură în formă de inimă precum și inelul bizantin de argint*.

Apariția în 1999, în formă publicabilă, a tezei de doctorat a cercetătorului Zeno K. Pinter, *Spada și sabia medievală din Transilvania în secolele IX-XIV*, adaugă noi date referitoare la necropola de la Deva – *Micro 15*. Dacă în privința încadrării tipologice și cronologice a spadei de la Deva nu sunt ridicate noi probleme, ceea ce ne-a atras atenția a fost preluarea informațiilor deținute de la R. R. Heitel, pe care le-am menționat mai sus. De aici semnul de întrebare ridicat de cercetătorul sibian în respectiva lucrare: *...dacă nu cumva avem de-a face la Deva cu mai multe necropole suprapuse în același perimetru afectat de lucrările de construcție?*¹⁹. Acest lucru se datorează și faptului că materialul arheologic descoperit în necropola de la Deva, nu a fost publicat integral, de aici și numeroasele interpretări, discuții și datări.

În anul, 2000, vede lumina tiparului un articol interesant care se ocupă de ritul și ritualul funerar al maghiarilor din secolul X în Bazinul Transilvaniei, semnat de Erwin

¹⁵ Pinter 1992-1994, p. 240.

¹⁶ Heitel 1994-1995, p. 429-430.

¹⁷ Heitel 1994-1995, p. 429, dar și nota 137.

¹⁸ Heitel 1994-1995, p. 429, nota 136, în care mulțumește pentru informații directorului de atunci I. Valea și unuia din autorii săpături de salvare M. D. Lazăr.

¹⁹ Pinter 1999, p. 122, nota 529, cu întregul comentariu privind descoperirile de la Deva – *Micro 15*, sau mai nou în Pinter 2007, p. 82, nota 536.

Gáll²⁰. Scopul autorului este după cum el însuși afirmă, încercarea de a realiza o tipologie a necropolelor din Bazinul Carpatic, un deziderat destul de greu de atins din cauza stadiului publicării siturilor arheologice. Acest fapt este evident dacă din cele 37 de descoperiri cunoscute la acea dată, doar 13 au putut fi folosite în acest sens²¹.

Necropola de la Deva, prin prisma modului de amplasare este încadrată în tipul I, tipul caracteristic teraselor înalte ale dealurilor²². Însemnele de rang din morminte, (subcapitolul I. VIII) pot constitui după părerea autorului un criteriu de analiză a necropolelor; în consecință, se ocupă de fiecare obiect în parte²³. Analizând poziția spadei de la Deva, singura descoperită *in situ*, care apare lângă brațul stâng al scheletului, E. Gáll o atribuie fără echivoc inventarului mormântului 7²⁴. Inventarul acestui mormânt (numărul 7), din necropola de la Deva reprezintă de fapt materialul disparat prezentat și publicat de K. Horedt în 1986, la care Z. K. Pinter adaugă spada.

Interesantă ni se pare apariția pe baza unor **informații personale** în cadrul inventarului necropolei pusă în discuție, a unor piese care după știința noastră nu există dar care prin existența lor ar putea a schimba încadrarea cronologică de până acum. Este vorba de plăcile de os ale arcului (mormântul 2 ?), dar mai ales de faptul că *în mormântul 2 sau 3 alături de resturile calului, plăcile arcului și săgeți au apărut câteva aplici de centură*²⁵. Suntem surprinși de apariția ofrandei de cabaline și aplicelor de centură, *mormintele 2-6 ?*. **Informațiile personale** dobândite, despre apariția acestor piese, l-ar îndreptăți astfel, pe E. Gáll, să schimbe încadrarea cronologică a necropolei de la Deva – *Micro 15*. După părerea noastră **informațiile personale** sunt mai ales informațiile preluate după R. R. Heitel cu articolul său din 1994-1995, numerotarea mormintelor făcându-se prin eliminarea din numărul total al lor a presupusului *mormânt 7, de călăreț cu spadă*.

Erwin Gáll, ocupându-se de problematica mormintelor de secol X cu însemne de rang din Bazinul Carpatic, încearcă să realizeze o tipologie a acestora²⁶. În cadrul analizei sale autorul folosind statistica realizată de L. Révész, în 1996, afirmă că a completat-o citez: *cu datele pe care le cunosc despre necropolele nepublicate din Transilvania: Alba Iulia – Stația de Salvare, necropola II; Cluj – str. Pața; Deva – Micro 15*²⁷. Bazându-se pe amabilele sale **informații personale**, amintește în capitolul II, referitor la centura cu aplici, la punctul 4, de necropola de la Deva - *Micro 15*, unde în: *mormântul 2? sau 3? alături de resturile calului, a plăcilor arcului și a săgeților au apărut câteva aplici de centură*²⁸. De această dată pentru a susține existența aplicilor de centură în inventarul mormintelor din necropola de la Deva, deja binecunoscutele și nelipsite sale **informații personale** sunt întărite și de afirmația lui R. R. Heitel (1994-1995). După Gáll, *mormântul 2-6 ?* de la Deva – *Micro 15* face parte din grupa VII, caracterizată doar prin centura decorată cu aplici fără alte însemne de rang, importantă pentru această grupă fiind și apariția în morminte a armelor folosite în lupta la distanță (arcuri, săgeți)²⁹. Astfel grupa VII, sau grupa G cum o mai denuște, cuprinde și o

²⁰ Gáll 2000, p. 169-214.

²¹ Gáll 2000, p. 191.

²² Gáll 2000, p. 172.

²³ Gáll 2000, p. 181.

²⁴ Gáll 2000, p. 181, fig. 4/6.

²⁵ Gáll 2000, p. 186, vezi nota 181.

²⁶ Gáll 2001, 121-150.

²⁷ Gáll 2001, p. 123, dar mai ales nota 12.

²⁸ Gáll 2001, p. 129, cu nota 75.

²⁹ Gáll 2001, p. 134, cu nota 134 în care apar nelipsite **informații personale**.

subgrupă, I, pentru care cunoaște o singură descoperire, anume cea de la Deva – *Micro 15*:... *mormântul 2-6 ? în care pe lângă centura decorată cu aplici, apar plăselele de os ale arcului, tolba cu vârfuri de săgeți*³⁰. După părerea lui E. Gáll doar simpla menționare a existenței aplicilor de centură și a resturilor de cabaline este suficientă pentru a se putea realiza tipologii și chiar încadrări cronologice.

Tot E. Gáll, publică în 2001, un articol în care sistematizează cronologic descoperirile de secol X din bazinul transilvan³¹. Fazele III-IV, care cuprind a doua jumătate a secolului X, din sistemul său cronologic, sunt validate de numeroase descoperiri izolate dar și de săpături sistematice sau de salvare³². În lista pe care a oferit-o am întâlnit și necropola de la Deva – *Micro 15*. Pentru a-și susține argumentația prezintă *inelul digital cu petale incizate ?, mormântul 2-6 ?*, care își găsește corespondent la Alba Iulia – *Stația de Salvare*, necropola III, necropolă ce se datează în a doua jumătate a secolului X³³.

Pe lângă acesta își potențează argumentația pe baza spadelor, care reprezintă o importantă sursă de datare, și care potrivit lui L. Kovacs, pot fi datate din a doua jumătate a secolului al X-lea. Alături de descoperirile de la Alba Iulia – buterolă, Alba Iulia – spadă, Dej, Ernei, Morești, Sf. Gheorghe – Eprestetö amintește și spada de la Deva – *Micro 15, mormântul 7*³⁴. Folosindu-se atât de spadă cât și de materialul care este publicat, chiar dacă nu poate realiza o cronologie relativă mai nuanțată a descoperirilor din fazele III-IV, consideră totuși că mormintele de la Blandiana „B” (mormintele 1, 2, 6-9, 12), Deva – *Micro 15 (mormintele 2-6)*, Dej, Lopadea Ungurească, Orăștie – *Dealul Pemilor* sunt mai timpurii³⁵.

În cadrul acestui studiu E. Gáll, crește numărul mormintelor din necropola de la Deva – *Micro 15*, la *șapte*, atribuind fără echivoc spada publicată de Z. K. Pinter mormântului 7. Acum mai apare și o altă piesă în cadrul inventarului necropolei de la Deva – *Micro 15, inelul digital cu petale incizate*, pentru care găsește și o analogie bine datată.

Prin publicarea necropolelor din Banat, cum este și cea de la Timișoara – *Ciorenii*, Alexandru Rădulescu (ca autor al săpăturii) împreună cu deja cunoscutul E. Gáll, încearcă umplerea golului creat de cercetarea deficitară și numărul redus al materialelor caracteristice perioadei secolelor IX-XI³⁶. În articol, la un moment dat, se duce o adevărată polemică științifică, chiar pe baza unor materiale din necropola de la Deva – *Micro 15*, între E. Gáll și școala sibiană de arheologie medievală. Totul a pornit de la afirmația lui Z. K. Pinter care consideră că înmormântarea simbolică de călăreți, este o fază de tranziție a înmormântărilor de călăreți între epoca păgână și creștină. Spada precum și restul materialului din presupusul mormânt 7 de la Deva, reprezintă mărunțul discordiei în care cei doi cercetători nu se pun de acord decât într-o proporție destul de mică și punctual.

E. Gáll este de părere că înmormântările simbolice de călăreți nu trebuie considerate caracteristice numai pentru maghiarii colonizatori din secolul X. Acest rit de înmormântare cu harnașament de cai este întâlnit încă din perioada migrațiilor, începând cu hunii, avarii și până la maghiarii din secolul IX³⁷.

³⁰ Gáll 2001, p. 145, p. 136, harta V, Grupa F - Grupa G, pct. 21 - Deva – *Micro 15*, m. 2-6?

³¹ Gáll 2001a, p. 1-15.

³² Gáll 2001a, p. 7.

³³ Gáll 2001a, p. 8, cu nota 63.

³⁴ Gáll 2001a, p. 8, cu nota 73.

³⁵ Gáll 2001a, p. 9.

³⁶ Rădulescu, Gáll 2001, p. 155-193.

³⁷ Rădulescu, Gáll 2001, p. 177.

Z. K. Pinter în schimb, pe baza unor paralelisme între necropola de la Deva – *Micro 15* și cea de la Cluj – *str. Zapolya*, și bazându-se exclusiv pe aspectele cronologice din necropola de la Cluj, susține faptul că înmormântările simbolice de călăreți de la Deva nu se pot data în prima jumătate a secolului X. Sabia, precum și celelalte materiale descoperite în necropola de la Cluj, care se datează în prima jumătate a secolului X, pot corela această necropolă cu prima sau a doua generație de maghiari colonizatori³⁸. În schimb, în necropola de la Deva – *Micro 15* în loc de *sabie* s-a găsit *spadă*.

Până la acest punct, cei doi sunt de acord, însă nu și în cele ce urmează. E. Gáll îi atrage atenția lui Z. K. Pinter că a scăpat din vedere faptul că scărița din fier din mormântul 7 de la Deva și scărița din fier din mormântul 1 de la Cluj sunt identice din punct de vedere tipologic³⁹. Distanța de pe palierul cronologic pe care se situează cele două morminte, afirmă E. Gáll, nu ar putea fi așa de mare. Cea de-a doua greșeală existentă la cercetătorul sibian, ar fi susținerea faptului că înmormântările cu harnașamente de cai se pot plasa abia în a doua jumătate a secolului al X-lea. Pentru a-și susține punctul de vedere E. Gáll, prezintă analogii din necropolele de la Karos, Ártand, Sikló (Șiclău) și Kenezlő unde înmormântările de călăreți sunt datate în prima jumătate a secolului X.

Următoarea remarcă a cercetătorului, E. Gáll, lasă locul a numeroase interpretări. De aceea în privința ei nu ne vom pronunța, acum, doar o vom cita: *Din păcate teoria lui Z. K. Pinter reflectă, în ceea ce privește moștenirea ungarilor colonizatori, izolarea arheologilor români care se ocupă de secolul X*⁴⁰.

Pentru a nu se crede că este părtinitor, în contrapondere, E. Gáll, nu acceptă nici ipoteza lui Cs. Bálint conform căreia răspândirea înmormântărilor simbolice de călăreți, ar fi fost declanșată în a doua jumătate a secolului X datorită pauperizării comunităților, care se folosesc de acest obicei mult mai mult în a doua jumătate a secolului mai sus amintit⁴¹.

Căutând analogii pentru toporul descoperit în necropola de la Timișoara – *Cioreni*, E. Gáll, amintește de toporul de la Deva – *Micro 15* și care pe baza ***nelipsitelor informații personale***, îl atribuie inventarului *mormântului 1* de la Deva⁴². Scărițele de șa descoperite la Deva, care au fost și ele un punct de plecare al polemicii cu Zeno K. Pinter, sunt amintite și ele din nou, fiind ca de fiecare dată incluse în inventarul *mormântului 7*⁴³.

La Cluj-Napoca, în 2001, apare și volumul colectiv semnat de cercetători din România și Ungaria, care caută să ne ofere o imagine și pe cât posibil o clarificare, a problemelor ridicate de istoria și arheologia care se ocupă de perioada secolelor IX-XI. Lucrarea are ca obiect de studiu, *Ardealul în Regatul maghiar creștin (Erdély a Keresztény magyar Királysában)*, capitolul ce ne interesează, în mod special, fiind cel care are ca scop prezentarea din punct de vedere arheologic a Transilvaniei în timpul descălecatului și a întemeierii statului ungar⁴⁴. Informațiile despre necropola de la Deva – *Micro 15*, sunt, după cum prezintă I. Bóna, datele din schița mormântului prezentat de

³⁸ Pinter 1992-1994, p. 240.

³⁹ Rădulescu, Gáll 2001, p. 178, pentru argumentația sa vezi nota 19.

⁴⁰ Rădulescu Gáll 2001, p. 178, dar mai ales nota 25.

⁴¹ Rădulescu, Gáll 2001, p. 177.

⁴² Rădulescu, Gáll 2001, p. 180, nota 37.

⁴³ Rădulescu, Gáll 2001, p. 188 și nota 96.

⁴⁴ Bóna 2001, p. 69-90, vezi și harta cu descoperirile de la p. 74.

K. Horedt, în 1986, și *din auzite*. *Din auzite*, conducătorul lor a fost înmormântat cu resturi de cabaline (capul și picioarele calului), cu zăbală, scărițe, tolbă de săgeți cu întăriturile de fier aferente, săgeți de formă rombică și coadă de rândunică (în număr de 8). Tot aici, mai apar plăsele de os ale arcului reflex, topor de luptă precum și aplicile unei curele și o tașcă. Celelalte descoperiri, susține Bóna, sunt incerte: spada cu două tăişuri, apărută lângă înmormântarea cu cal, nasturi din metal, inel/inele din argint decorate cu piatră, brățări și cercel/cercei⁴⁵. Concluzia autorului respectivelor note arheologice este că: odată cu mormintele de la Deva se termină seria mormintelor maghiare bogate ale descălecătorilor cunoscute în Ardeal.

Deși numărul mormintelor din necropola de la Deva – *Micro 15*, nu este amintit, observăm apariția unor noi piese în cadrul inventarului mormintelor. Pe lângă deja binecunoscutele *aplici de centură, plăselele de os ale arcului reflex* apare acum și *o tașcă* a cărei existență este dată ca sigură.

Lucrarea *Transilvania în secolele V-XII*, a cercetătoarei Ana Maria Velter, este o încercare de abordare a perioadei menționate prin utilizarea numismaticii ca suport al argumentației. Conform părerii autoarei, descoperirile numismatice și arheologice de factură maghiară, care se datează de la sfârșitul secolului al IX-lea și din prima jumătate a celui următor infirmă cu totul prezența triburilor maghiare în Transilvania.

În repertoriul arheologic aferent lucrării⁴⁶, autoarea ne surprinde cu o teorie destul de originală și care din punct de vedere arheologic nu este validă. Pentru localitatea Deva susține prezența unei singure necropole de inhumație cu două nivele succesive⁴⁷, confirmate arheologic astfel:

a) Mormânt de călăreț (tip cucerirea patriei)

Inventar – vârfuri de săgeți, inele de buclă, două scărițe de șa, mărgelile poliedrice.

Datare: jumătatea sau a doua jumătate a secolului al X-lea.

b) De tip Bjelo-Brdo

Inventar – inele de tâmplă, *brățări din sârmă torsadate, monedă maghiară*.

Datare: secolele XI-XII.

Încercând să răzvim prin hățișul literar publicat până acum, am mai remarcat, cu părere de rău, încă o regretabilă confuzie care se adaugă celor de până acum; este vorba despre o confuzie terminologică, ce se ivește adesea în cazul necropolei de la Deva - *Micro 15*, care uneori este eronat considerată ca fiind una și aceeași cu necropola Deva – *Via lui László Brúz*⁴⁸. Acesta din urmă este o necropolă descoperită în anul 1894, care conform datării oferite de monedă, aparține sfârșitului de secol XI⁴⁹. Așadar, cele 2 necropole nu trebuie cu nici un chip confundate, între ele existând clare diferențe spațiale și temporale; altfel spus, pentru cei care se îndoiesc, între cele două necropole stau mai bine de 1 km, și, mai important, mai bine de un veac.

⁴⁵ Bóna 2001, p.76.

⁴⁶ Velter 2002, p. 357-489.

⁴⁷ Velter 2002, p. 400, pct. XCI – Deva

⁴⁸ Velter 2002, pct. XCI, p. 400. Necropola de inhumație cu două nivele succesive: un nivel de tip cucerirea patriei (mormânt de călăreț) și un al doilea tip Bjelo Brdo - datat cu monedă de la Ladislau I (1077-1095), este de fapt un melanj între două necropole. Cea în care s-a descoperit, pe lângă alte piese și monedă este cea din punctul *Via lui László Brúz*, pentru ca prima să fie cea de la *Micro 15*. Astfel de confuzii le-am mai putut remarca în literatura științifică când se face referire la necropola de la Simeria - *La Vie*, care este transferată cu tot cu inventar cel puțin 5 km în amonte pe Mureș la Simeria Veche.

⁴⁹ Téglás 1909, p. 62.

În 2005, E. Gáll, reluând tema preferată, și anume ritualul funerar în secolele X-XI din Transilvania, Crișana și Banat⁵⁰, încadrează descoperirea de la Deva – *Micro 15*, după tipul înmormântărilor cu cai, în Grupa 1-în mormântări simbolice cu cai⁵¹.

Destul de recent, Aurel Dragotă, ocupându-se de ritul și ritualul funerar în Transilvania în perioada secolelor IX-XI, încearcă să realizeze o corelarea a descoperirilor de acest tip, din această zonă, cu cele din Europa Centrală și de Sud-Est⁵². Repertoriul atașat lucrării sale cuprinde pe lângă multe date arhicunoscute în literatura științifică de specialitate, și date noi despre o serie de descoperiri. Referindu-ne strict la necropola din Deva – *Micro 15*, datele pe care le publică sunt cele de care A. Dragotă a beneficiat în urma simpozionului din anul 2002, desfășurat la Alba Iulia, care a tratat problema ritului și ritualului funerar din Transilvania în secolele IX-XI⁵³.

Digresiunea noastră de până acum, deși ca mărime este destul de cuprinzătoare⁵⁴, și care ar putea ridica obiecții pe care ni le asumăm, după opinia noastră este absolut necesară pentru a demonstra cum pe baza unor date trunchiate dar mai ales a unor **informații** când **amabile** când **personale** se pot schimba deseori datele problemelor aflate în centrul unor discuții controversate⁵⁵.

Pentru a elimina odată pentru totdeauna confuziile care s-au creat atât în privința numărului mormintelor din cadrul necropolei de la Deva – *Micro 15* dar în special al inventarului pe care acestea îl conțin, am încercat o clarificare cât mai exactă a celor două probleme litigioase. Din păcate atunci când ne-am aplecat asupra rezolvării acestor probleme am constatat serioase neconcordanțe. Problemele ridicate au fost nu neapărat numărul mormintelor ci mai ales inventarul lor. Prin simpla comparare a raportului întocmit de arheologi cu registrul de inventar s-a putut observa atât schimbarea numerotării mormintelor dar și transferul unor piese din inventarul unui mormânt în inventarul altuia.

Raportul realizat cu ocazia cercetărilor cuprinde o serie de date noi, care deși nu sunt edificatoare sută la sută, ne pot oferi o imagine de ansamblu asupra descoperirilor de la Deva – *Micro 15*.

În noiembrie 1974, cu ocazia săpării unor șanțuri pe direcția nord-sud în partea vestică a centralei de termoficare din cartierul Micro – 15, a fost semnalată de către constructorii descoperirea a două morminte. Sondajul de salvare efectuat de către muzeograful aparținând muzeului de veche, a dus la concluzia existenței unei mici necropole aparținând secolelor X-XI ce conține un număr de 5 morminte. Caracterul sondajului impus de urgența lucrărilor de construcție nu a permis efectuarea unor observații mai amănunțite. Adâncimea la care au fost descoperite mormintele a fost de 0,80-1,30 m, orientate est-vest, capul fiind la vest.

⁵⁰ Gáll 2005, p. 335-454.

⁵¹ Gáll 2005, p. 378.

⁵² Dragotă 2006.

⁵³ Țuțuianu 2002. Datele prezentate privind atât inventarul cât și numărul mormintelor erau cele cunoscute la acel moment. Aceleași date le găsim prezente și în catalogul expoziției *Habitat – Religie – Etnicitate: Descoperiri arheologice din secolele IX-XI în Transilvania*, Alba Iulia, 2006. Pentru detalii vezi Ciugudean – Dragotă 2002 și Ciugudean, Pinter, Rustoiu 2006.

⁵⁴ Excursul de față reprezintă doar partea studiilor ce se ocupă mai amănunțit de problematica descoperirilor funerare de la Deva – *Micro 15*. Menționarea lor este și s-a făcut într-un număr mult mai mare. De aici a rezultat o mare cantitate de informație scrisă care de cele mai multe ori în loc să lămurească mai mult au încurcat. *Din auzite* sau din *informații*, fie ele chiar amabile și personale, nu se poate tăia nodul gordian.

⁵⁵ Pentru aceste discuții controversate ce vizează cu precădere mormintele descoperite la Deva – *Micro 15*, vezi Gáll 2005, p. 345 cu nota 52 și p. 384-385.

Descrierea lor este următoarea:

Mormântul 1 – notat *M1* – mormânt de bărbat distrus de lucrările de construcție. S-au păstrat fragmente de bazin și trei vârfuri de săgeți.

Mormântul 2 – notat *M2* – mormânt de bărbat distrus și el de lucrările de construcție. Inventar: un vârf de săgeată.

Mormântul 3 – notat *M3* – mormânt de bărbat descoperit la adâncimea de 1,30 m. Poziția scheletului pe spate, mâinile întinse pe lângă corp, capul spre stânga. Inventarul extrem de bogat: la picioare au apărut două scărițe de șa și o zăbală. În partea stângă de-a lungul corpului o spadă bine conservată cu gardă și mânerul terminat într-o semicalotă aplatizată. Spada se pare că ar fi avut o teacă de lemn fiind surprinse resturi ale tecii cu inelul de prindere al spadei. Pe mâna stângă o brățară de bronz și două inele deteriorate. Tot în partea stângă, pe piept, mai multe vârfuri de săgeți și cozi din fier puternic oxidate. Aranjarea lor sugerează o tolă. La urechea stângă un inel de tâmplă. Mâna stângă pe bazin. Garda spadei pe braț. Câteva vârfuri de săgeți împrăștiate și bare (tije) paralele cu spada și ceva mai sus. În zona urechii drepte osul are urme de oxid cupros.

Mormântul 4 – notat *M4* – mormânt descoperit de constructori, parțial distrus. Adâncimea la care a fost găsit este de 1,26 m, lungimea actuală de 1,25 m. Mâna stângă întinsă pe lângă corp, dreapta sub bazin, capul spre stânga. În regiunea gâtului un număr de mărgelile prinse pe o sârmă de bronz și o piesă de bronz cu semicalotă plină cu urechiușe de prindere (nasture). Din cele relatate de constructori mormântul mai avea ca inventar: pe mâna dreaptă, pe braț două brățări iar pe deget un inel. De o parte și de alta scheletului vârfuri de săgeți. În zona umărului drept, depărtat de corp un topor de fier. În zona bazinului (scheletul întins pe spate) un fragment dintr-un maxilar și câteva fragmente de la un alt schelet. Este posibilă o înmormântare anterioară. De la același schelet două inele de buclă, unul distrus.

Mormântul 5 – notat *M5* – descoperit în cel de al doilea șanț, primul de lângă termocentrală. Adâncimea la care a fost găsit scheletul este de 0,80 m, fiind orientat est-vest. Capul culcat spre est. Pe bazin doi butoni (nasturi) din bronz, la distanța de 5 cm unul de altul. La gât un șirag de mărgelile din ceramică combinat cu cochilii de melci. La urechea stângă un inel de tâmplă (cercel) rupt.

Constructorul a adus la muzeu un inel ornamentat cu cercuri concentrice, trei vârfuri de săgeți din fier late și două inele de tâmplă (unul distrus).

Ceea ce am prezentat mai sus și anume rezultatele raportului, realizat de către arheologii care au reușit să salveze ceea ce se mai putea salva, intră totuși în contradicție cu informațiile cuprinse în registrul de inventar general al muzeului.

În registrul de inventar general al muzeului din Deva, piesele descoperite în necropola de la Deva – *Micro 15*, au fost înregistrate începând de la numărul 27101 până la numărul 27132⁵⁶. Ceea ce am putut constata, prin compararea celor două descrieri, este existența unor neconcordanțe atât în privința numerotării mormintelor dar și al inventarului pe care acestea îl conțin. În consecință vom prezenta piesele așa cum sunt ele înregistrate în colecțiile muzeului, cu numerele de inventar aferente:

Mormântul 1

Nr. inv. gen. 27101 – spadă, secol IX-XI, confecționată din fier, cu două tăișuri, brațele scurte și drepte. Mânerul scurt, aplatizat se termină cu o semisferă ușor aplatizată. Stare de conservare, rea. (Pl. II)

⁵⁶ Piesele din inventarul mormintelor au fost înregistrate, conform registrului, undeva în perioada 1 decembrie-28 decembrie 1979.

Nr. inv. gen. 27102-27104 – vârfuri de săgeți, secol IX-XI, confecționate din fier; coadă pedunculară pentru fixarea în coadă. (Pl. I/8; Pl. I/4; Pl. I/9)

Nr. inv. gen. 27105-27106 – vârfuri de săgeți fragmentate. Stare de conservare, deteriorată. (Pl. I/7; Pl. I/1)

Nr. inv. gen. 27107 – cui, confecționat din fier, cu tijă de formă paralelipipedică și floare mijlocie de formă dreptunghiulară. Stare de conservare, bună. (Pl. I/6)

Nr. inv. gen. 27108 – brățară, secol IX. Confecționată din bronz, în formă de bară rotunjită și vârfurile ascuțite.

Nr. inv. gen. 27118 – nasture, secol IX-XI. Confecționat din bronz în formă de buton prevăzut la partea inferioară cu ureche de prindere ruptă.

Mormântul 3

Nr. inv. gen. 27110 – amnar și cremene, secol IX-XI. Amnarul confecționat din metal de formă ovoidală cu capetele întretăiate și răsfrânte. Fragment de silex. (Pl. I/12; Pl. I/16)

Nr. inv. gen. 27111 – gresie pentru ascuțit, secol IX-XI. Confecționată din gresie roșietică de formă dreptunghiulară. (Pl. I/14)

Nr. inv. gen. 27112 – săgeți, secol IX-XI. Confecționate din metal în formă de frunză (7 bucăți) și una în formă de coadă de rândunică (total 8 bucăți). Stare de conservare rea. (Pl. I/2; Pl. I/3)

Mormântul 4

Nr. inv. gen. 27113 – brățară, secol IX-XI. Confecționată din bară de bronz, de formă rotundă cu vârfurile ușor ascuțite. (Pl. I/13)

Nr. inv. gen. 27114 – inel de buclă, secol IX. Confecționat din argint, în formă de bară rotunjită și vârfurile ușor ascuțite. (Pl. I/5)

Nr. inv. gen. 27115 – mărgelile, secol IX-XI. Confecționate din ceramică cu orificiu mare au fost înșirate pe un fir metalic torsionat (7 bucăți).

Nr. inv. gen. 27116 – nasture, secol IX-XI. Confecționat din bronz în formă de buton prevăzut la partea inferioară cu o urechiușă de prindere.

Nr. inv. gen. 27117 – inel fragmentar, secol IX-XI. Confecționat din argint cu masa rotundă ornamentată cu granule dispuse în formă de cruce pe brațele ancorate și egale.

Nr. inv. gen. 27120 – inel fragmentar, secol IX-XI. Confecționat din argint, lat ornamentat cu împletitură. Stare de conservare deteriorată.

Mormântul 5

Nr. inv. gen. 27121 – inel de buclă, secol IX-XI. Confecționat din argint în formă de bară rotunjită.

Nr. inv. gen. 27122-27123 – nasturi, secol IX-XI. Descriere ca la 27116.

Nr. inv. gen. 27124-27125 – mărgelile. Confecționate din cochilii de melc.

Nr. inv. gen. 27126 – mărgea. Confecționată din lut ars, ornamentată cu incizii și pete de culoare.

Nr. inv. gen. 27127 – mărgea mare. Confecționată din chihlimbar de formă octogonală perforată pe mijloc.

Nr. inv. gen. 27128 – topor. Confecționat din fier cu tăișul ușor aplatizat și curb, gaură de înmănușare mare, muchia alungită și fațetată (4).

Mormântul 6

Nr. inv. gen. 27129 – brățară. Confeționată din aramă în formă de bară rotundă și vârfuri ascuțite.

Nr. inv. gen. 27130 – vârf de săgeată. Confeționată din fier, în formă de frunză cu peduncul pentru fixarea în coadă. (Pl. I/10)

Nr. inv. gen. 27131-27132 – scărițe, secolul IX-XI. Confeționate din fier cu arcade semicirculare, la partea superioară inele de prindere. (Pl. I/15; Pl. I/16)

Materialele descoperite la Deva – *Micro 15*, atribuite mormântului de călăreț, pe care K. Horedt le prezintă și le încadrează din punct de vedere cronologic, sunt, după cum ușor se poate observa de fapt, o mixtură între piesele existente în morminte diferite. Astfel în mormântul călărețului apar artefacte din mormintele notate cu M1, M3, M4 și M6⁵⁷. Peste aproximativ un deceniu, Z. K. Pinter, când analizează spada de la Deva – *Micro 15*, adaugă piesa în discuție pieselor prezentate de K. Horedt⁵⁸.

Comparând cele două surse de inventariere a mormintelor necropolei, putem ușor observa nepotrivirile dintre acestea. Motivele pentru care atât numărul mormintelor, cât și quantumul pieselor crește simțitor de la raportul efectuat de autorul săpăturii la registrul de inventar ne sunt deocamdată necunoscute. Înclinăm să credem că un raport efectuat la momentul descoperirii necropolei este mai verosimil decât o inventariere realizată 5 ani mai târziu. Cu toate acestea putem constata că numărul mormintelor ce prezintă inventar sunt în număr de **cinci**. În ceea ce privește inventarul mormintelor pe care îl cunoaștem, până la această dată, este atribuit fără echivoc unui singur mormânt, și anume mormântului de călăreț⁵⁹. Totuși rămân foarte multe semne de întrebare pentru care momentan nu avem încă un răspuns clar. Aceste semne de întrebare sunt ridicate de unele neconcordanțe în ceea ce privește numărul mormintelor cât și al împărțirii corecte a inventarului pe morminte. Dar cele mai multe semne de întrebare le ridică acele **informații amabile** sau **personale**, în urma cărora apar materiale noi (aplici de centură în formă de inimă, resturi de oase ale calului) în cadrul inventarului necropolei de la Deva – *Micro 15*, care prin prezența lor pot schimba în mod cert încadrarea cronologică a descoperirilor de aici⁶⁰. În acest ton oarecum criptic, punem punct aici studiului nostru, totodată nădăjduind că cercetările ulterioare, dacă nu în incinta necropolei, măcar în depozitul muzeului, vor aduce mai multă lumină în această problematică, pe care nu o putem numi altfel decât la fel cu veacul din care se naște: întunecată.

⁵⁷ Mixtura este evidentă, urmărindu-se doar împărțirea materialelor pe morminte.

⁵⁸ Problema de a lua de bună credință, fără drept de îndoială, a unor afirmații sau ce este mai grav de a considera că cercetători consacrați și recunoscuți nu pot fi supuși greșelilor, este un lucru pe care l-am întâlnit destul de des în literatura de specialitate. Exemplele sunt numeroase și de aceea nu ne vom face un titlu de glorie în a încerca de a le rectifica pe viitor.

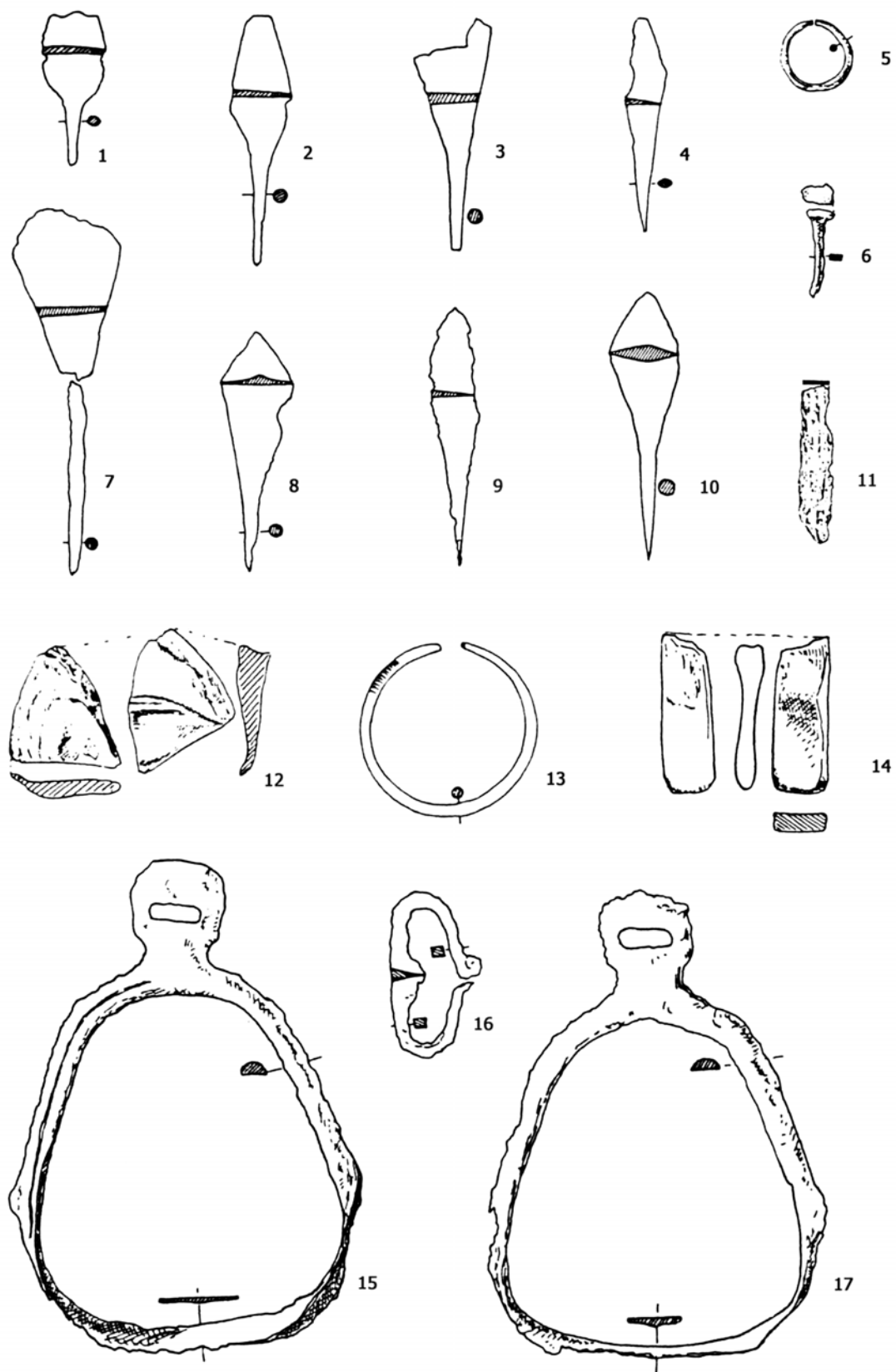
⁵⁹ Este vorba de, deja celebrul **mormânt 7**, care mai este cunoscut și sub denumirea **mormântul de călăreț**.

⁶⁰ Se pare că E. Gáll, a reușit să descifreze neclaritățile pe care le ridică descoperirile de la Deva - *Micro 15*, într-o asemenea măsură încât știe cu exactitate până și sexul celor înmormântați aici (4 bărbați, două femei și un copil), vezi Gáll 2005, p. 345, nota 52.

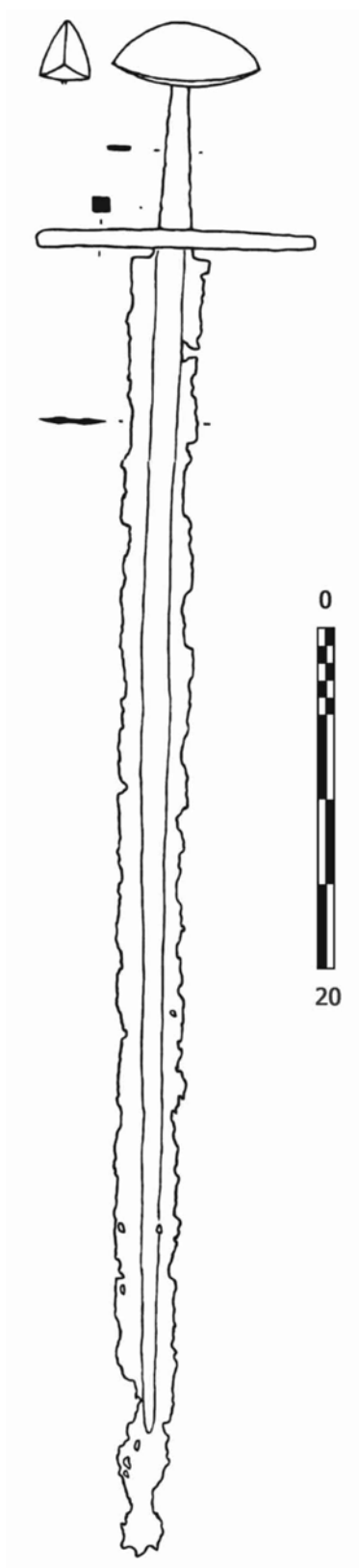
Bibliografie

- Bóna 2001 – I. Bóna, *Erdély a magyar honfoglalás és államalapítás korában*, în *EM*, 231, Kolozsvár, 2001, p. 68-90.
- Ciugudean, Dragotă 2002 – H. Ciugudean, A. Dragotă, *Civilizația medievală timpurie din Transilvania: rit și ritual funerar (secolele IX-XI)*. *Catalogul Expoziției*, Alba Iulia, 2002.
- Ciugudean, Pinter, Țiplic 2006 – *Habitat – Religie – Etnicitate: Descoperiri arheologice din secolele IX-XI în Transilvania*. *Catalogul Expoziției*, Alba Iulia, 2006.
- Dragotă 2006 – A. Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală. Rit și ritual funerar în Transilvania și Europa Centrală și de sud-est (sec. IX-XI p. Ch)*, Alba-Iulia, 2006.
- Gáll 2000 – E. Gáll, *Rituri și ritualuri funerare ale descălecătorilor maghiari din secolul X, în Bazinul Transilvaniei*, în *Acta*, vol. I, 2000, p. 169-214.
- Gáll 2001 – E. Gáll, *Tipologia mormintelor de secol X cu însemne de rang din Bazinul Carpatic*, în *BCȘS*, 7, 2001, p. 121-150.
- Gáll 2001a – E. Gáll, *Sistemul cronologic al descoperirilor de secol X din bazinul transilvan*, în *Apulum*, XXXVIII/2, 2001, p.1-15.
- Gáll 2002 – E. Gáll, *Contribuții privind elaborarea sistemului cronologic al descoperirilor din secolul X în bazinul transilvan*, în *EphNap*, XII, 2002, p. 289-312.
- Gáll 2005 – E. Gáll, *Burial customs in the 10th-11th centuries in Transylvania, Crișana and Banat*, în *Dacia N.S.*, XLVIII-XLIX, 2005, p. 335-454.
- Heitel 1995 – R. R. Heitel, *Die archäologie der ersten und zweiten Phase des Eindringenes der Ungarn in das innerkarparpatische Transilvanien*, în *Dacia N.S.*, XXXVIII-XXXIX, 1994-1995, p. 389-441.
- Horedt 1986 – K. Horedt, *Siebenbürgen im Frühmittelalter*, Bonn, 1986.
- Pinter 1994 – Z. K. Pinter, *Das mittelalterliche Schwert aus dem Reitergrab in Diemrich-Deva*, în *FVL* 37 – 2, 1994, p. 5-10.
- Pinter 1999 – Z. K. Pinter, *Spada și sabia medievală în Transilvania și Banat (secolele IX-XIV)*, Reșița, 1999.
- Pinter 2007 – Z. K. Pinter, *Spada și sabia medievală în Transilvania și Banat (secolele IX-XIV)*, Sibiu, 2007.
- Popa 1988 – R. Popa, *La începuturile Evului mediu românesc. Țara Hațegului*, București, 1988.

-
- Rădulescu, Gáll 2001 – A. Rădulescu, E. Gáll, *Das Landnahmezeitliche gräberfeld von Temesvár (Timișoara) – Csókaerdo*, în *ActaArchHung*, 52, 2001, p. 155-193.
- Rusu 1975 – M. Rusu, *The autochthonous population and the hungarians on the territory of Transylvania in the 9th-11th centuries*, în *Relations between the autochthonous population and the migratory populations on the territory of Romania*, București, 1975, p. 201-217.
- Téglás 1909 – G. Téglás, *Árpádkori sirok Déván*, în *HTRTE*, XIX, 1909, p. 62.
- Țuțuianu 2002 – C. D. Țuțuianu, *Noi considerații privind necropola medievală timpurie de la Deva – cartierul Micro 15*. Comunicare prezentată la Simpozionul Științific: *Civilizația medievală timpurie din Transilvania. Rit și ritual funerar (secolele IX-XI)*, Alba Iulia, aprilie 2002.
- Velter 2002 – A. M. Velter, *Transilvania în secolele V-XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul Carpatic secolele V-XII*, București, 2002.

Pl. I. Piese din mormântul de călăreț de la Deva (după K. Horedt)

Pl. II. Spada medievală din mormântul de călăreț de la Deva (după Z. K. Pinter)

**EARLY MEDIEVAL NECROPOLIS FROM DEVA – *MICRO 15*.
OLD INFORMATIONS – NEW CONSIDERATIONS**

Abstract

The aim of this paper work is to clarify the many in concordances from the archaeological literature concerning the early medieval necropolis from Deva-Micro15. These ambiguities (errors and confusions) have propagated along those 30 years since the necropolis was found until the moment when it is very hard to understand well and to know better this problem.

The many confusions that we are going to try to refer to and if it is possible to clarify them are the number of the graves and the inventory coming from these. It was necessary to putting up to date the informations that we have until now and to make all kind of completions, this being another aim of this paper-work.

Explanation of the plates

Pl. I. Pieces coming from the horse-man grave from Deva (according to K. Horedt)

Pl. II. Medieval sword coming from the horse-man grave from Deva (according to Z. K. Pinter)